

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ МОНІТОРИНГУ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

© Голець М., 2010

Сучасна термінолексика моніторингових досліджень є складною, динамічною, ієрархічно організованою системою термінологічних одиниць, внутрішня структура якої містить логічні зв'язки між педагогічними, психологічними явищами й поняттями. Термінотворення у сфері моніторингу освіти проводиться за допомогою семантичного та синтаксичного способу утворення термінів. На підставі досліджень лексики моніторингових досліджень в галузі освіти визначено структурно-семантичні особливості термінології на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: українська мова, термінологізація, ретермінологізація, моніторингові дослідження, педагогічний моніторинг, психологічний моніторинг, індикатор, моніторинг якості освіти

Contemporary terminology dictionary of monitoring studies is a complicated, dynamic, hierarchically organized system of terminology units, and whose internal structure contains logical connections between pedagogical, psychological phenomena and concepts. The term formation in the area of education monitoring is performed using semantic and syntactic methods of the terms forming. On the base of analysis of the dictionary of monitoring studies in the field of education are defined structural and semantic particular features of terminology in the contemporary development stage.

Keywords: Ukrainian language, terminologization, reterminologization, monitoring investigation, pedagogical monitoring, psychological monitoring, indicator, monitoring of educational quality.

Вироблення концептуальних засад наукової фахової лексики моніторингових досліджень — одне з найважливіших завдань української національної науки. Концептуальні засади української наукової термінології найтіснішим чином пов'язані з розвитком моніторингових досліджень у галузі освіти. За останні десятиліття виникла низка нових наукових напрямів у різних сферах освітньої галузі, зокрема, моніторингові дослідження якості освіти, що використовують методики й технології педагогічного оцінювання навчальних досягнень, інтерпретацію та представлення результатів, тестування тощо. Відбувається розробка термінолексики, визначаються зв'язки між педагогічними й психологічними явищами для об'єктивної оцінки якості освіти.

Проблеми моніторингових досліджень у галузі освіти висвітлено в працях вітчизняних і зарубіжних авторів: А. С. Белкіна, Б. Блума, Дж. Вілмута, М. І. Грабара, Т. Гусена, А. П. Качалова, О. Локшиної, Т. О. Лукіної, О. Ляшенка, А. Н. Майорова, Е. Нарді, О. О. Патрикєєвої, В. М. Приходька, В. Г. Попова, Р. Торндайка та ін.

Новизна розгляду цього питання полягає у визначенні змісту та способів термінотворення, порівняння із зарубіжними моніторинговими дослідженнями, що дає змогу бачити дійсний стан речей та перспективи розвитку. Досвід міжнародних моніторингових досліджень свідчить, що за участі в широкомасштабних проектах TEMPUS/TACIS (Європейської Комісії в межах проекту «Справедливе оцінювання»), TIMSS, TIMSS-R, PISA, MONEE та ін. пошук адекватних термінологічних відповідників сприяє обміну інформацією щодо розробки теоретичних засад моніторингових досліджень

та пошуку нових навчальних парадигм [1; 4, с. 85; 5–7]. Основні поняття, якими користуються зарубіжні дослідники щодо моніторингових досліджень у педагогічній діагностиці, іноді не мають точних еквівалентів українською мовою. Наприклад, термінологічний апарат педагогічного оцінювання містить такі поняття, як *evaluation* і *assessment*, що характеризують відмінні показники в процесі оцінювання. Поняття *evaluation* характеризує загалом процес формування висновків на основі порівняння чисельних показників, отриманих з різних джерел, зі стандартами, *assessment* означає оцінювання в процесі обробки, систематизації, узагальнення чисельних показників, визначених за певними правилами. Моделювання термінів полягає у виділенні дискрипторів — слів і словосполук, що адекватно подають певне поняття. Це сприяє подоланню несумісності між семантемами вихідної та перекладної мов: оцінювання “*evaluation*” і оцінювання “*assessment*” [6, с. 11].

Окремо можна виділити таксономічні відношення (частина-ціле), наприклад, моніторинг — моніторинг освіти. З розвитком моніторингових досліджень під «моніторингом освіти» почали розуміти систему методів і прийомів досліджень якості освіти. Поняття моніторингових досліджень набуло більш загального характеру й охопило всі умови, необхідні для процесу дослідження якості освіти. Слово *моніторинг* стало базовим для таких словосполук композитів: *моніторинг якості навчання*, *освітній моніторинг*, *психологічний моніторинг*, *педагогічний моніторинг* тощо. Основне значення наведених словосполук — позначення наукових термінів освітньої галузі.

У ході творення лексики моніторингових досліджень виявляються структурно-семантичні особливості та психолого-педагогічні характеристики термінології на сучасному етапі розвитку [3; 5; 8–10; 13]. Аналіз і синтез термінологічних одиниць (власномовних, запозичених, іншомовних), дослідження багатограних сторін лексики пов’язаної з педагогічною, психологічною термінологією, дає змогу виявити взаємну обумовленість та взаємозалежність для передбачення процесу вдосконалення термінології. У сфері моніторингових досліджень у галузі освіти виникає семантично-синтаксичне термінотворення. У термінологічному словотворенні шлях до нового слова пролягає через пристосування слів до нових значень. Над словом здійснюють семантичні перетворення, унаслідок чого воно набуває відповідних граматичних і синтаксичних ознак. Саме слово «моніторинг» походить від латинського «*monitor*» — остерігаючий [8, с. 445]. Сучасний тлумачний словник виділяє таке основне значення цього терміна: «безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату» [12, с. 538]. В «Енциклопедії освіти» знаходимо визначення терміна: «Моніторинг в освіті — спеціальна система збору, обробки, зберігання й поширення інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об’єктивних даних динаміки й основних тенденцій її розвитку та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування* освітньої галузі» [7, с. 519]. З позиції функціональності** виокремлюють такі функції освітнього моніторингу: інформаційна, формувальна, корекційна, кваліметрична, діагностична, аналітична, моделювальна, прогностична, управлінська. Певною тенденцією в сучасному термінотворенні є виокремлення ключових слів для утворення родово-видової ієрархії понять у вигляді термінів-словосполук. Ці терміни передають суть спеціальних понять і вносять зміни в структурну системність термінології. Термінологічні словосполуки підпорядковуються принципам стійкості (усталеності) й цілісності значення. Поняття *моніторинг* входить до складу аналітичних термінів, термінологічних сполук, що характеризують якість процесу: моніторинг педагогічного процесу, моніторинг процесу навчання тощо, основне значення яких впливає зі смислу стрижневого слова. Гіперонімом у цьому ряду є слово «моніторинг», а співгіпонімами — композити чи терміносполуки.

* функціонування — *ред.*

** функційності — *ред.*

Похідним від слова *моніторинг* є *моніторинговий*, воно входить до складу термінів *моніторингове дослідження, моніторинговий аналіз* тощо. Ці терміни вступають з основним словом «моніторинг» у гіперо-гіпонімічні відношення, оскільки поняття, які ними позначаються, перебувають у відношенні імплікації, тобто підпорядкування. Гіперонім (термін-однослов) *моніторинг* може утворювати групу композитних гіпонімів (термінів-словосполук), що різняться як за формою, так і за змістом.

Виникають субстантивні словосполуки, які позначають, як правило, комплекс методів, які характеризують систему вимог, правил, збирання, передавання й обробки інформації (міжнародний моніторинг, управлінський моніторинг). Ад'єктивні словосполуки, наприклад статистичний моніторинг, кадровий моніторинг, позначають лише сукупність технічних і математичних засобів і прийомів, що використовуються для обчислення та обробки науково-дослідної інформації. Терміноутворення у сфері моніторингових досліджень у галузі освіти відбувається переважно за допомогою семантичного та синтаксичного способів утворення термінів. Семантичний спосіб утворення термінів є результатом перенесення назви існуючого явища чи предмета на новий за подібністю (метафора) чи за суміжністю (метонімія). У термінології сфери моніторингових досліджень метафоризовані та метонізовані слова виступають термінами-словосполуками. Метафоричність або метонімічність, як засоби утворення термінів, зумовлюють експресивність та образність термінології. Ми виділяємо дві основні групи термінів, утворених семантико-синтаксичним способом: 1) Терміни, утворені метафоризацією; 2) Терміни, утворені в результаті метонімізації. Семантична основа терміноутворення слугує для передавання основних ознак явища, його сутнісних характеристик. До них належать такі терміни: моніторинг, моніторинг освіти, моніторингові дослідження, міжнародні моніторингові дослідження, освітній моніторинг, національний моніторинг, регіональний (обласний) моніторинг, муніципальний моніторинг, внутрішньошкільний моніторинг.

Терміни, утворені в результаті метонімізації (за суміжністю), становлять окрему групу словосполук, що характеризують системні зв'язки між поняттями. Метонізовані слова виступають термінами словосполуками за суміжністю: індикатори моніторингу освіти, освітні індикатори моніторингових досліджень тощо. Англійський учений Джон Вілмут у праці «Установи та програми як об'єкт оцінювання» наводить приклад показників функціонування навчального закладу: «Для того, щоб з'ясувати, чи функціонує навчальний заклад належним чином, вимірюють певні показники (індикатори). Є два типи індикаторів:

- індикатори відповідності — перевіряють, чи виконуються певні вимоги, чи запроваджені певні характеристики, що вимагаються;

- індикатори результату, індикатори діяльності — як правило, враховують результати закладу. Найбільш поширеними та широко вживаними індикаторами результату є результати іспитів або тестів» [1, с. 81].

Крім термінологізації, нерідко пов'язаної з явищами метафоризації, метонімізації, одним із засобів утворення термінів є так звана ретермінологізація, тобто перехід терміна з однієї дисципліни в іншу з певним чи частковим його переосмисленням. Візьмемо для прикладу такі слова як *інтеграл* і *диференціал*, які мають різні відтінки значень у математиці й педагогічному моніторингу навчальної книги: дидактичний принцип індивідуалізації та диференціації, інтеграції й синтезу міжпредметних та спеціальних знань, умінь, навичок, диференціювання учнів за успішністю тощо.

Стан термінології моніторингових досліджень свідчить про необхідність подальшого дослідження й класифікації термінів, подання їх у вигляді впорядкованої системи, яка відповідала б сучасним вимогам терміноутворення. Як показує здійснюваний порівняльний аналіз низки термінів, терміносистема сучасних моніторингових досліджень у галузі освіти потребує вдосконалення: 1) доопрацювання її номенклатури з тим, щоб вона адекватно відображувала основні поняття сучасних досліджень у галузі освіти; 2) уточнення системних зв'язків між поняттями.

Отже, поняття «моніторинг», «моніторинг в освіті» є базовими для позначення сукупності похідних словотворів, терміносполук за допомогою семантично-синтаксичного термінотворення. Дослідження вищенаведених термінів, їх належна детермінація в наукових працях, лексикографічних джерелах (словниках), вивчення з позиції функційності, інноваційного змісту дає підстави для визначення перспектив розвитку термінології моніторингу в освіті. У зв'язку з розширенням української наукової термінології моніторингових досліджень постає питання про її систематизацію. Термінологічний стандарт вимагає формувати термінологію певного наукового напрямку як систему, що відбиває логіко-семантичні зв'язки між поняттями. Повнота термінологічної системи полягатиме в тому, що вона міститиме всі необхідні терміни для визначення об'єктів у досліджуваній галузі.

1. Wilmot J. *Experiences of summative teacher assessment in the UK.2005* [Електронний ресурс] / J. Wilmot. — Режим доступу: <http://www.qca.org.ua.uk>. 2. Голець М. І. Українська наукова мова та перспективи її розвитку / М. І. Голець // 36. наук. праць 6-ї Міжнародної конф. «СловоСвіт 2000» Львів: Львівська політехніка, 2000. — С. 30–34. 3. Голець М. І. Українознавство в базовому компоненті національної освіти: політично-управлінські рішення та кроки реалізації / М. І. Голець // Праці Між нар. наук.-практ. конф. «Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства». — К.: Видавничо-інформаційний центр Науково-дослідного інституту українознавства, 2001. — С. 203–209. 4. Зубрицька М. Україна і Росія — два погляди на освітню політику. Стратегія і основні напрями розвитку освіти в XXI ст. / М. Зубрицька // Управління освітою. — 2008. — № 8 (176). — С. 7–9; 2–5. 5. Лукіна Т. Досвід побудови національних систем оцінювання якості освіти / Т. Лукіна // Управління освітою. — 2006. — № 13–14 (133–134). — С. 47–50. 6. Основи педагогічного оцінювання. Ч. I. Теорія: [навч.-метод. та інформ.-довід. матер. для педагог. працівників]. — К. Майстер-клас, 2005. — 96 с. 7. Основи педагогічного оцінювання. Ч. II. Практика: [навч.-метод. та інформ.-довід. матер. для педагог. працівників]. — К. Майстер-клас, 2005. — 56 с. 8. Енциклопедія освіти. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с. 9. Словник інішомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. — К.: УРЕ АН, 1975. — 775 с. 10. Патрикеева О. Моніторинг у системі управління закладом освіти / О. Патрикеева // Моніторинг в освіті. — 2007. — № 1 (6) (2 (146)) — С. 10–13. 11. Раков С. Українська національна система моніторингу якості освіти / С. Раков // Моніторинг в освіті. — 2009. — № 10 (39) (20 (224)). — С. 2–8. 12. Середюк Н. Освітні реформи: ставлення молоді та інших категорій населення / Н. Середюк // Моніторинг в освіті. — 2009. — № 12(41). — С. 11–15. 13. Шевченко Н. Моніторинг української освіти / Н. Шевченко, С. Клімова // Моніторинг в освіті. — 2009. — № 7 (36) (14 (218)). — С. 6–10. 14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с. 15. Приходько В. М. Кваліметричний підхід до моніторингу якості освіти ЗНЗ / В. М. Приходько // Управління школою (Основа). — 2009.— № 28. — С. 15–31.